

Komu tykáš?

Štěpán Hamajda (Ústav českého jazyka a teorie komunikace)

Bylo klidné nedělní odpoledne. Těšil jsem se, že si po náročném týdnu konečně odpočinu v naší houpací síti. Sotva se sluníčko schovalo za stromy a já se zatajeným dechem otevřel Annu Kareninu, ozvalo se z dálky hlasité pobídnutí: „Jdi domů!“ Takové nevhodné vyjádření mě zarazilo. Nejen, že mě dotýčný posílal do místa, kde se zrovna nacházím, ale také – přestože jsem jeho hlas neznal – se rozhodl tykat mi. Musel jsem knihu odložit.

Najít zdroj hluku nebylo náročné – na fotbalovém hřišti se hrálo místní vesnické derby: TJ Sokol Nespeky – FK Poříčí nad Sázavou. Jedna sprostárna střídala druhou, a to jak herně, tak slovně. Hráči s naprostou samozřejmostí a s vážnou tváří posílali soupeře, rozhodčí i spoluhráče k šípku. Na jejich vyjadřování bylo ovšem i cosi pozoruhodného: řvali v obrazech.

Některé přirovnání a metafory byly ve fotbalovém slangu zaběhnuté a automatické. Znal jsem je i já bohemista. Rozhodčí měl jít na nádraží „pískat vlaky“, simulující fotbalisté byli „panenky“, jindy zase „řvali jako děvky“ atd. Hráči neměli sebemenší problém aktualizovat své výrazy vzhledem ke konkrétní situaci. Když pak domácí kapitán Luboš Braný obstřelil brankáře, fanoušci neoznačili góla zastaralým „banánem“ ani „fíkem“ nebo „bonbónkem“, ale „melounkem“, který – v této situaci by dobře fungoval i zastaralý „banán“ – kopíroval trajektorii rotující střely. Vnější podoba půlměsíce melouna byla doprovázena další aktualizací známého výroku. Fanoušci se vysmívali gólmanovi, když křičeli místo tradičního „Oloupej si ho!“ (nejspíš „banána“) „Nakrájej si ho!“ („melounka“). Výpustka přímého předmětu („banána“, „melounka“) nezpůsobila nedorozumění, naopak zdůraznila působivost výroku; hostující brankář byl vzteky bez sebe.

Nejpozoruhodnější ovšem bylo, jak se hráči oslovovali navzájem. Přezdívky kolovaly jednak mezi spoluhráči, jednak mezi protivníky, jindy směřovaly na adresu rozhodčích. Vzpomněl jsem si, jak přezdívky popsal přední český lingvista profesor Petr Karlík, tedy jako: *„neúřední, doplňková vlastní jména, která většinou charakterizují osoby, místa nebo věci a vztahují se k povolání, vlastnostem, původu atd nositele jména. Můžou obsahovat pozitivní nebo negativní hodnocení“*. Poříčští fotbalisté jmenovali ty Nespecké hanlivými výrazy (pejorativy): „štangasti“, „dřeváci“. Místní křtili na „vidláky“, pražští byli „náplavou“ a plešatého domácího kapitána Braného chtěli rozhodit označeními, která narážela na nedostatek jeho vlasů, zpravidla řvali „prasátko“, méně často pak „hlavoun“ nebo „zeměkoule“. Působivě zněl zejména jazykový vtip: „Odkud je ten dřevák seBraný?“ Naopak Nespečtí byli k sobě shovívaví. Zdrobňovali vlastní jména a příjmení (Luboš byl Lubánek, Kučaba zas Kůča atd.). Přezdívky vznikaly také na základě podobnosti s fotbalovými hvězdami, přirovnával se jejich vzhled, styl hry nebo obojí najednou (Vysoký poříčský útočník s culíkem byl pro spoluhráče Zlatan – jako fotbalová legenda Zlatan Ibrahimovič).

Nejhorší přívlastky musel snášet hlavní rozhodčí. Zdálo se mi, že jakékoli rozhodnutí, které udělá (nebo neudělá), je odměněno vlnou nadávek z jedné či druhé strany. Přestože pan rozhodčí nepatřil k nejmladším, téměř všichni na hřišti mu tykali. „Ty ses snad zbláznil!“ „To si říkáš rozhodčí?“, „Jdi do prdele!“. Bylo nepravděpodobné, aby se se všemi hráči i fanoušky znal osobně. Tento proces nezdořilého oslovování mě nesmírně zaujal, a tak jsem po zápase zasedl doma k počítači a hledal

jsem jeho význam. Na Googlu, Idnes a jiných serverech se psalo o tykání řidičů veřejné dopravy. Mezi řidiči autobusů, tramvají, metra atd. opravdu platí nepsané pravidlo, že by si měli všichni bez výjimky tykat, nehledě na věk, společenské postavení nebo osobní známost. Že by se pan rozhodčí živil jako řidič autobusu a všichni na hřišti to věděli a zlehčovali to? S tím jsem se nemohl spokojit. Hledal jsem tedy dál. Nový encyklopedický slovník (<https://www.czechency.org/slovník/>) neobsahuje heslo „tykání“, zmiňuje se o něm několika větami v hesle „vykání“: *„Nevhodné využití tykání může být příznakové (velmi nezdvořilé), nebo dokonce porušující protokol: ‚Dobrý den, pane prezidente, jak se Ti daří?‘“* To je nepochybně zajímavá informace, ale na zápase jsem byl nejspíš jediný, komu přišlo nevhodné rozhodčímu tykat. Odpověď jsem našel na stránkách Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky (<http://www.ujc.cas.cz/>) v článku Alexandera Jurmana *Pronominální oslovení (tykání a vykání) v současné češtině*. Jurman v něm píše, že volbou určité formy oslovení se dává najevo vztah ke komunikačnímu partnerovi, – vztah hráčů, trenérů a fanoušků k rozhodčímu byl vzhledem **moci**. Použití tykání namísto vykání nebylo jen samoúčelně nezdvořilé, ale mluvčí vyjadřovali své nadřazené společenské postavení. Dalo se to vnímat tak, že rozhodčí ve hře fungoval jako figurka, která má pískat správně, ale stejně jako figurka může být kýmkoli zaměnitelný, a že týmy jsou událostí, tím, o co jde. Rozhodčí byl brán jako okolnost nezbytná k uskutečnění zápasu, podobně jako třeba hřiště, kabiny nebo míč. Kliše „rozhodčí je součástí hry“ bylo tedy velmi důrazně zpochybňováno.

Na závěr by se slušelo dodat, kdo v zápase vyhrál. Jak už jsem řekl, první gól vstřelil domácí kapitán Braný pěkným obstřelem brankáře. V 80. minutě srovnal skóre Poříčský Zlatan z pokutového kopu. Nespečťí překlopili vítězství na svou stranu z posledního rohu zápasu, – hlavičkou zamířil do šibenice opět kapitán Braný. Nespečťí oslavovali jako pomínutí a střelec obdržel nová metaforická pojmenování. Oproti Poříčským byla oslovení kladného hodnocení: „ty naše hlavičko“, „čelíčko ze zlata“ a dle mého názoru nejhezčí: „Sluníčko, tak od tebe se neodráží jen světlo!“

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

Alexander Jurman: *Pronominální oslovení (tykání a vykání) v současné češtině*, Slovo a Slovesnost, ročník 62 (2001), č. 3, s. 185–199

Petr Karlík, Marek Nekula a Jana Pleskalová: *Nový encyklopedický slovník češtiny*, 2002, s. XXX, [ke dni 9. 11. 2020 dostupné z internetového serveru <https://www.czechency.org/slovník/VYK%C3%81N%C3%8D>]

Adéla Králová: *Sportovní slang*, bakalářská práce na Pedagogické fakultě UK v Praze, vedoucí pr. PhDr. Olga Palkosková, Ph.D., 2012